

Plattelands
Ontwikkelings
Programma
Regiebureau

Bodem

POP3-projecten in de schijnwerper

Voorwoord

Het Regiebureau POP maakt in 2019 naast de reguliere nieuwsbrieven vier themanummers, zogenoemde specials. Hiermee brengen we projecten die subsidie ontvangen vanuit het plattelandsontwikkelingsprogramma POP3 in beeld bij onze doelgroepen. Dit doen we in 2019 voor de actuele maatschappelijke thema's klimaat, bodem, biodiversiteit en kringlooplandbouw. Deze tweede special gaat over bodem. De bodem vormt, naast zon en water, de basis van ons bestaan. De bodem zorgt voor voedselproductie en biodiversiteit. Daarom staat een gezonde bodem hoog op de maatschappelijke agenda en zijn veel ondernemers en organisaties er mee in de weer. De onderwerpen bodem en kringlooplandbouw staan bijvoorbeeld centraal in het Realisatieplan LNV-visie (juni 2019). Ook heeft het onderwerp direct of indirect veel aandacht gekregen bij opstelling van de coalitieakkoorden in de provincies.

Met onze themanummers willen we laten zien hoe het Plattelandsontwikkelingsprogramma bijdraagt aan maatschappelijke onderwerpen door een kleine selectie van projecten in de

schijnwerpers te zetten. Naast de interessante inhoud, willen we het eerlijke verhaal vertellen achter verschillende projecten. Niet alleen het succes, maar juist de weg ernaartoe en de hobbels die zijn genomen. Het beleid en de uitvoering bij het ministerie van LNV en één van de provincies komt ook aan bod.

We hopen u daarmee te inspireren en een handvat te bieden om ook aan de slag te gaan of uw aanpak zo nodig te versterken. Anderen zijn

u voorgegaan. Door kennis en leerervaringen te delen, wordt u op weg geholpen. Wilt u meer weten, kijk dan op de verschillen de websites, waarnaar gelinkt wordt, of zoek contact op met de geïnterviewden. Die staan daar zeker voor open. Dit onder het motto 'Alleen ga je wellicht sneller, maar samen kom je verder'. Ik wens u veel leesplezier!

Ger de Peuter
Directeur Regiebureau POP

Inhoud

Voorwoord

Bodem is de basis, interview met Gerrie Haenen, projectleider Bodemstrategie bij het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

De natuur helpt bij bodemziekten, project: BRIZonder en het H2020 thematische Netwerk Best4Soil

Bodem goed op orde: voorwaarde voor rendement, project: Zicht op Bodemstructuur

Bodem in de hoofdrol in Flevoland, interview met Sandra Lenders, beleidsmedewerker van provincie Flevoland

Biomassa als bodemverbeteraar, project: Biomassa in het Haarloseveld en Olden Eibergen: Organische stof tot nadenken

Bodemweetjes uit de provincie

In gesprek met de boer over mais, project: Grondig boeren met mais

Bodem, sleutel voor verandering, interview met Chris Koopmans van het Louis Bolk Instituut

Project: De bodem als spons

Nationale bodemweetjes

Bodemweetjes uit Europa

Pootaardappeltelers en duurzaam bodembeheer, project: Integratie van duurzame landbouw en bodembeheer in de pootaardappelteelt

Interview

Tekst: Willem Boersma (ministerie van LNV)

Bodem is de basis

Gerrie Haenen, projectleider voor het bodemprogramma van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).

Wat zijn de mogelijkheden voor duurzaam bodembeheer? Gerrie Haenen is projectleider voor het bodemprogramma van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). In die rol is ze veel in gesprek met partijen binnen én buiten het ministerie die zich bezighouden met de bodem. Het is namelijk zaak om te voorkomen dat de bodemkwaliteit in Nederland afneemt door hoogproductieve landbouw. “Het moet echt anders”, zegt Gerrie.

De kern van de bodemstrategie die minister Carola Schouten van LNV in mei 2018 presenteerde, is duurzaam beheer van alle landbouwbodems in 2030. Dit moet de kwaliteit van de bijna 2 miljoen hectare landbouwgrond in Nederland garanderen voor de toekomst. “Het is een heel grote opdracht”, beseft Gerrie. “Maar als de bodem niet op orde is, kun je grote opgaven op het gebied van klimaat en biodiversiteit ook niet realiseren. Daarvoor is de bodem de basis én een voorwaarde.”

Kennis over de bodem

Volgens Gerrie was bodem tot voor kort vooral een kennisonderwerp, om boeren beter inzicht te geven in oogstverwachtingen en de bredere bodemkwaliteit. “De taak van het ministerie was vooral het versterken van kennis. Maar gaandeweg is naast bodemvruchtbaarheid ook meer aandacht gekomen voor waterkwaliteit en waterbuffering.”

“Ook is het besef ontstaan dat de bodem belangrijk is voor de biodiversiteit, want die begint ondergronds. Bovendien kunnen bodems CO₂ vastleggen, wat goed is het voor klimaat. We proberen via publiek-private samenwerking inzicht in de brede bodemkwaliteit te krijgen. We kijken niet alleen naar nutriënten, maar ook naar de structuur en het bodemleven dat bijvoorbeeld bestaat uit schimmels en bacteriën.”

“Steeds meer boeren vragen zich af: wat kan ik doen op mijn bedrijf? Daar is meer interesse voor vanwege de inperking van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Daardoor wordt het voor boeren interessanter om de bodemkwaliteit te gaan verbeteren. Dat vergt een andere manier van denken.”

Maatregelen

Na de presentatie van de bodemstrategie zijn er al een aantal maatregelen gedefinieerd voor het versterken van de bodemkwaliteit. Gerrie praat hier met veel enthousiasme over. “Het gaat allereerst om grondbewerking: boeren moeten proberen om minder en slimmere machines te gebruiken om verdichting van de grond te voorkomen. Ten tweede is het nodig om te werken met een teeltplan: wat verbouw je door de jaren heen op je grond? Zorg voor een goede rotatie van gewassen, met ‘rustgewassen’ zoals granen en gras. En streef naar zo min mogelijk ‘scheuren’ (omploegen) van grasland. Dat is goed voor de bodem. Ten derde is de bemesting belangrijk: vervang kunstmest door dierlijke mest of compost; mest met goede organische stoffen.”

“Dat alles moet natuurlijk mogelijk gemaakt worden voor boeren. En dat begint met kennis: zijn er wel lichtere machines, brengen rustgewassen wel voldoende op? Er is voor duurzaam bodembeheer een systeemverandering nodig, die ook financieel interessant moet zijn. Bijvoorbeeld via lagere waterschapslasten of een lagere rente op leningen voor duurzame boeren. Het besef dat verandering nodig is, is er wel. Nu is het zaak om een goed gesprek te voeren over de acties die daarvoor nodig zijn. We moeten deze uitdaging samen aangaan. Het moet echt anders in plaats van alleen een klein beetje beter.”

Op weg naar verandering

De bodemstrategie richt zich ook op het beleid: geeft het Rijk de juiste richting aan voor duurzaam bodembeheer? Denk daarbij aan zaken als het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU, het pachtbeleid en het mestbeleid. Gerrie: “Als beleidsambtenaren moeten we innovaties aanjagen en private partijen uitdagen. De minister werkt al aan een nieuw pachtbeleid voor duurzamer bodembeheer. Ook het GLB is cruciaal, want dat is eigenlijk het grootste beleidsinstrument van LNV. Dat gaat echt over honderden miljoenen.”

Er wordt veel onderzoek gedaan naar het vastleggen van CO₂ in landbouwbodems. Dat sluit nauw aan bij het idee van kringlooplandbouw en bij de klimaatopgave voor 2030. “Doel

is om in 2030 jaarlijks een halve megaton koolstof vast te leggen. Dat is best wat, maar het zal moeite kosten voor de boeren. We zijn nu bezig met een nulmeting voor bodems op het gebied van CO₂, maar er is ook breder onderzoek nodig naar de bodemstructuur en het bodemleven.”

Regionaal maatwerk

Net als bij veel beleid vanuit LNV is het zaak om naar regionale oplossingen te zoeken, aldus Gerrie. “In de regio ligt de kiem voor het verder brengen van duurzaam bodembeheer. Veel boeren zijn hier al mee bezig. Denk aan het landelijk netwerk voor agrarisch waterbeheer, met honderden initiatieven die zich richten op bodemmaatregelen voor betere waterkwaliteit. Nederland is klein, maar kent enorm verschillende bodems, zand, klei, veen. Voor elk bodemtype zijn weer andere maatregelen nodig.”

Eerste bodemtop in september

Op woensdag 11 september is er een eerste bodemtop voor mensen die betrokken zijn bij het verbeteren van landbouwbodems. Doel van de top is het delen van informatie over het bodemprogramma en vooral ook het uitwisselen van kennis en ervaring. Het idee is om op een jaarlijks terugkerende bodemtop de voortgang te peilen op weg naar het streefdoel: duurzaam beheer van alle Nederlandse landbouwbodems in 2030.

Interview

Bodem in de hoofdrol in Flevoland

Sandra Lenders, beleidsmedewerker van de provincie Flevoland en actief betrokken bij het Actieplan Bodem en Water.

“We werken er ook écht gezamenlijk aan. Samen met de akkerbouwer en bloembollenteler, die ook in het projectteam ABW (Actieplan Bodem en Water) zitten, bespreken we welke dingen we kunnen doen. En de ondernemers zeggen dan soms: ‘Dat is allemaal leuk bedacht, maar in de werkelijkheid...’”
Aan het woord is Sandra Lenders, bevoegen beleidsmedewerker van de provincie Flevoland en actief betrokken bij het ABW.
“Er is vanaf het begin gekozen voor een aanpak, waarbij samen en gelijkwaardig voorop staan, en waarbij de bodem centraal staat.”

Het belangrijkste bodemthema in Flevoland is volgens Sandra goede bodemkwaliteit: bodemstructuur inclusief bodemleven. Zij spreekt liever niet van bodemverdichting. In Flevoland is het gehele areaal matig tot sterk gevoelig voor bodemverdichting. Bodemverdichting ontstaat door meerdere factoren, zoals zware mechanisatie, maar ook intensieve bouwplannen. Dit vraagt om een integrale aanpak.

In dezelfde tijd dat het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) werd opgezet, werd in Flevoland de samenwerking op het gebied van bodem gezocht. Een goede water- en bodemkwaliteit zijn voor de provincie en het waterschap belangrijk, maar uiteindelijk is voor de agrarische ondernemer de bodem ook een belangrijke productiefactor. Deze samenwerking heeft geresulteerd in het Actieplan Bodem en Water (ABW), de eigen Flevoland-brede invulling van het DAW. Dit is een samenwerkingsverband tussen de provincie Flevoland, het waterschap Zuiderzeeland en LTO Flevoland. Vele partners en ondernemers in het gebied werken nu samen onder de vlag van het ABW.

Actieplan Bodem en Water

Het actieplan streeft ernaar om het zelfsturende vermogen van de ondernemers te vergroten. De vragen uit het gebied staan centraal en worden zoveel mogelijk gefaciliteerd vanuit het programma. Het doel is een transitie naar een toekomstbestendig bodem- en waterbeheer te bewerkstelligen.

Het programma werkt vanuit drie procescriteria:

1. een goed waterbeheer begint bij goed bodembeheer,
2. het initiatief voor verbeteringen komt vanuit de ondernemer, en
3. het ABW legt de focus op alle ondernemers.

Faciliteren om ervaringen te delen

Focus leggen op alle ondernemers; hoe doe je dat? “Bij de kennisdeling en -ontwikkeling is de ervaringen van ondernemers zelf belangrijk. Het zijn dus niet alleen experts die kennis delen, maar ook collega-boeren.” Voorbeeld is het project [‘Zicht op bodemstructuur’](#). Dit project werkt met individuele begeleiding én met groepen ondernemers. Met een zogenoemde buurtman – een collega-boer – wordt samen een profielkuil gegraven. In de zelfgegraven kuil leren buurtmannen van de bodem én van elkaar. Vervolgens vertalen zij de bevindingen naar goede bodembeheermaatregelen, toegespitst op de situatie en het bedrijf.

“Bij deze ondernemers is de traditie ontstaan dat als een specialist op het bedrijf komt, ook de buurtman aanwezig is. En soms komt er ook een buurtman die niet bij het project betrokken is meekijken.”

Hoe past POP3 in de ABW-aanpak?

“De procescriteria vanuit het ABW vormen de basis van een aantal selectiecriteria voor de POP-subsidies. Het ABW heeft in samenwerking met de agrarische netwerken en het agro-bedrijfsleven adviezen aan de provincie gegeven voor

de thema’s van een aantal openstellingen. Diverse partijen uit het agro-bedrijfsleven hebben vervolgens collectieve aanvragen ingediend voor de verschillende openstellingen van POP.”

Toekomstige ontwikkelingen

Op dit moment wordt nagedacht over het vervolg van ABW. Eén besluit is genomen, namelijk het opzetten van een Kennisnetwerk Bodem en Water +, binnen de provincie Flevoland. Dit is mede naar aanleiding van een verzoek van ondernemers om opgedane kennis en ervaring over bodem en water in Flevoland goed terug te kunnen vinden.

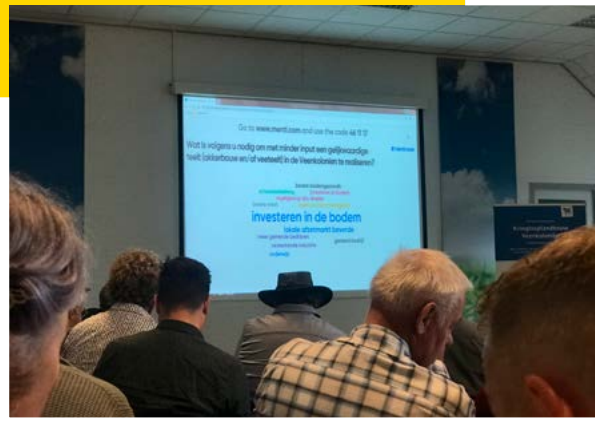
Meer informatie over de aanpak vind je op de website ABW. Je kunt ook contact opnemen met Sandra Lenders [Sandra.Lenders@flevoland.nl].

Bodemweetjes uit de provincie: **Wist je dat...**

...vanuit het POP3-project 'Kringlooplandbouw' door Boerenverstand in samenwerking met LTO Noord en Innovatie Veenkoloniën op 12 juni de Themadag Bodem en Kringloop is georganiseerd? Het resultaat van deze bijeenkomst vindt je op de [website Innovatie Veenkoloniën](#).

...POP3 ook investeringen mogelijk maakt op gebied van bodem? Ken je deze fysieke investeringen in Utrecht van Pluimveehouder Wim Thomassen in Overberg al? Lees zijn verhaal op de [website van de Provincie Utrecht](#)

...het projectteam van 'Grondig boeren met mais' op 25 juni op de Limburgse zandgrond de themabijeenkomst Drijfmest rijenbemesting in mais heeft georganiseerd?

Project

In gesprek met de boer over mais

Het projectteam 'Grondig boeren met mais'.

Tekst: Erika Frankhuizen (Regiebureau POP)
Foto's: John Verhoeven en Erika Frankhuizen

“Wij hebben als projectteam de focus om zowel vooruitstrevend te zijn als realistisch. Een project moet namelijk wel aanslaan.” Aan het woord is Jacqueline Ulen, een van de leden van het projectteam rond het POP3-demonstratieproject ‘Grondig boeren met mais’. Het projectteam organiseerde op 25 juni jl. op de Limburgse zandgrond de themabijeenkomst Drijfmest rijenbemesting in mais. Een dag over mais, ruitzaai en drijfmestrijenbemesting. Centraal stond de vraag: hoe pakken de verschillende bemestings- en zaaimethodes uit in de praktijk?

Grondig boeren met mais loopt nu voor het derde jaar in Brabant en het tweede jaar in Limburg en is indertijd gestart in de provincie Drenthe. Het doel van het project is: laten zien hoe een rendabele maisteelt met aandacht voor de bodem behouden kan blijven. Aandacht voor uitspoeling is hierbij een belangrijke pijler. Ulen vervolgt: “Het loont om dicht bij de opdracht te blijven en heel goed te kijken naar de vragen in de praktijk en zo te bepalen wat op het moment zinvol is om te doen. Welke vragen leven onbewust, welke aannames maken deelnemers? Als het te ver gaat afstaan van de praktijk, dan bereik je je doel niet.”

Op verschillende manieren worden de resultaten van onderzoek beproeft in de praktijk. De basis vormen de systeemdemonstratie, de detaildemonstraties en de satellietbedrijven. Deze laatste zijn ondernemers met een specifieke vraag voor hun eigen bedrijf. Vanuit deze vraag wordt een demo uitgerold op het eigen bedrijf en zo praktijkervaring opgedaan.

Nieuwsbrieven voor naamsbekendheid

De eerste zorg van het projectteam was naamsbekendheid. Diverse kanalen zijn ingezet om de bekendheid onder maistelers van het project te vergroten. Vervolgens is de mogelijkheid geboden om het project te volgen. Dit gebeurt via een nieuwsbrief, waarin

de uitkomsten van de demonstraties worden gedeeld. Zo ontvangen in Brabant 500 en in Limburg 150 mensen de nieuwsbrief.

Wetgeving versus keuzevrijheid

Soms wordt een project ingehaald door wetgeving. Sinds dit jaar is het verplicht vóór 1 oktober het vanggewas in te zaaien, mits onderzaai toegepast wordt. Vanaf 2021 geldt aanvullend een verplichte rijenbemesting in mais op zand- en lössgronden. Dit zorgt voor

een spanningsveld binnen het project. Er wordt gemopperd op de overheid: “Ze (de overheid) weten niet waar ze het over hebben.”

De ervaring is dat als mensen uit eigen beweging iets doen en zij er zelf iets in zien, zij dit ook goed willen doen. Deze keuzevrijheid is belangrijk om tot duurzame verandering te komen. “Met dit spanningsveld moet je omgaan binnen het project, daar staat tegenover dat door wetgeving mensen wel in beweging worden gezet.”

“Dit is nog eens een leerzame bijeenkomst”

Dat is het grootste compliment dat Jacqueline kan krijgen na een bijeenkomst. Je kunt wel een verhaal vertellen, maar Jacqueline wordt blij als ze merkt dat ondernemers tot nieuwe inzichten komen. Je hebt dan echt contact gemaakt en ze kunnen aan de slag op hun eigen bedrijf. Tijdens bijeenkomsten wordt er gebruikgemaakt van de kennis in het netwerk. Kennis uit de projecten ‘PPS beter bodembeheer’ en ‘Ruwvoer en bodem’ wordt ingebracht. Zo wordt er ook een link gelegd met het Limburgse project ‘Waardenetwerk stikstof strikken’. De kruisbestuiving tussen verschillende projecten geeft meerwaarde.

Voeren van het goede gesprek

“Niet alle bijeenkomsten zijn zo druk bezocht als de bijeenkomst op 25 juni. Bij de satellietbedrijven is de opkomst soms wat minder. De percelen waar de proeven liggen

zijn aangegeven met borden. De buurboeren komen misschien niet altijd kijken tijdens een bijeenkomst op een satellietbedrijf, maar reken er maar op dat ze het volgen,” aldus John Verhoeven, de projectleider.

Projectnaam

Grondig boeren met Mais

POP3-subsidie

€ 79.516,80

Maatregel

Kennisverspreiding

Projectleider

John Verhoeven, john.verhoeven@wur.nl

Meer weten over het project

[Webiste Grondig boeren met mais](#)

[Website Agrarisch waterbeheer](#)

Project

Tekst: Mirjam Bont (Regiebureau POP)
Foto's: Saskia Veldman (DLV Advies)

De bodem als spons

Bijeenkomst van deelnemers project 'De bodem als spons'.

Het lijkt geen twijfel dat het belang van een goede bodem bij elke boer wel tussen de oren zit; een goede bodem vormt immers de basis. Kennisuitwisseling met andere boeren? Ook dat is niet nieuw. Bewijs daarvan zijn de studiegroepen die al jaren bestaan. Maar hoe krijgen deze boeren nu echt praktische handvatten voor bijvoorbeeld het verduurzamen en het verbeteren van de vruchtbaarheid van de bodem op het eigen bedrijf?

Saskia Veldman (DLV Advies)

kunstmest uit drijfmest, hergebruik van bermmaaisel, fermenteren van organische reststromen (bokashi), gebruik van groen fosfaat en de koolstofkringloop in beeld brengen.

Aan de slag op het eigen bedrijf

Maar wat werkt voor wie? Veldman: “Dat is dus de kern van dit project. We hebben de studiegroep van melkveehouders – die wij al begeleiden – een plan voorgelegd om hiermee op het eigen bedrijf aan de slag te gaan. We hebben workshops, trainingen en demonstraties georganiseerd en deelnemende boeren konden de toepassingen op hun eigen bedrijf testen. Het was enorm inspirerend om bij de deelnemers en de adviseurs gaandeweg steeds meer enthousiasme te zien ontstaan.”

Kennisdelen en verbinden

‘De bodem als spons’ was een project dat POP-subsidie heeft gekregen als maatregel 1 project (kennisoverdracht). Is de kennis uit dit project verder verspreid? Veldman vertelt: “Op het gebied van de bodem hebben we verschillende projecten lopen, elk met weer

Saskia Veldman (DLV Advies) had daar wel ideeën bij. In 2016 is zij als projectleider van het POP-project ‘De bodem als spons’ gestart met een groep melkveehouders uit Overijssel. De veehouders die ‘gangbaar’ boeren op zandgrond wilden het organische stofgehalte in de bodem laten toenemen. De positieve effecten van het verhogen van het organische stofgehalte zijn onder andere vergroting van het waterbufferend vermogen en verkleining van de afhankelijkheid van gewasbeschermingsmaatregelen. Ook gaat een hoger organisch stofgehalte de mineralenuitspoeling van de bodem tegen. In praktijk kwam het erop neer dat vijf toepassingen hieraan kunnen bijdragen:

POP3: hobbelig, maar mooi instrument

Welke hobbels heeft Veldman ervaren bij de subsidieaanvraag zelf? Veldman: "Op het moment van de aanvraag hebben we met gemotiveerde deelnemers een plan opgeschreven maar pas na goedkeuring, wat vaak een half jaar later is, kunnen we echt aan de slag. Het is dan best lastig om iedereen enthousiast te houden en bovendien kan de situatie in een half jaar ook

een eigen uitdaging. In Flevoland is dat het project 'Bodemkwaliteit met koolstofkringlopen' een project met zowel akkerbouwers als melkveehouders. In Utrecht is er een project 'Koolstof Kringlopen' waar zowel gangbaar als biologische boeren in zitten die te maken hebben met zand-, klei- en veengrond. Om de opgedane kennis uit deze projecten te delen, hebben we verschillende activiteiten georganiseerd. Ook is verbinding met andere projecten gezocht, bijvoorbeeld met de Overijsselse melkveehouders in het project 'Vruchtbare kringloop Overijssel' van LTO." Veldman geeft echter aan dat er toch nog een uitdaging ligt om de kennis landelijk te delen. Een boer gaat toch het liefst op het eigen bedrijf aan de slag en de reisafstand naar een andere provincie is vaak lastig met een druk bedrijf. Het blijft voor een boer een afweging of het de moeite waard is om op pad te gaan.

veranderd zijn. Daarnaast waren er regels en details die je in het oog moet houden bij het organiseren van bijvoorbeeld een bijeenkomst. Staan de foto's en de juiste logo's in de uitnodiging? Hebben we op het bord het ELFPO-logo staan? Maar alles bij elkaar genomen is de subsidie natuurlijk een mooi instrument voor boeren om zelf met innovaties aan de slag te gaan en de kennis daarover onderling te delen.”

Projectnaam

De bodem als spons

POP3-subsidie

€ 34.944,00

Maatregel

Kennisverspreiding

Projectleider

Saskia Veldman, s.veldman@dlvadvies.nl

Meer weten over het project

[Website Agrarisch waterbeheer](#)

[Interview met Paul Blokker over POP3-project kringloopboeren](#)

Nationale bodemweetjes: Wist je dat...

...er op woensdag 11 september 2019 een eerste Bodemtop is voor mensen die betrokken zijn bij het verbeteren van landbouwbodems?

...overeenstemming is bereikt over de Regio Deal Bodemdaling Groene Hart, een van de acht regiodeals? Meer informatie vind je op de site van de [Rijksoverheid](#).

...dat er op dit moment 56 EIP-projecten zijn opgenomen in de [innovatie-database](#) op de website van Netwerk Platteland onder het thema 'Bodem en bemesting' en er regelmatig projecten bijkomen?

Tekst: Kees Anker (Regiebureau POP)

Foto's: Saskia Houben (Delphy) en Henk Meints (Thatchtec)

Project

De natuur helpt bij bodemziekten

Tot 2014 werd veel landbouwgrond chemisch ontsmet. Dit procedé is steeds meer aan regels gebonden en veel chemicaliën zijn inmiddels verboden. Er wordt daarom naarstig gezocht naar effectieve en betaalbare methodes om grondgebonden ziektes te bestrijden. In het POP3-project 'BR|zonder' werkt Henk Meints aan een biologisch alternatief. Saskia Houben zorgt met het Thematic Network 'Best4Soil' dat beschikbare natuurlijke methoden worden gepromoot. Beiden vertellen over hun project.

Saskia Houben

Vier best practices van Best4Soil

Saskia Houben werkt bij Delphy als projectleider aan verschillende projecten, waaronder Best4Soil. Het project is eind 2018 gestart en loopt door tot september 2021. Houben: "In Best4SOIL stimuleren we maatregelen voor de beheersing van bodemziekten en -plagen die al

klaar zijn voor gebruik. De praktijk informeren we daarover op een onafhankelijke manier en zodanig dat de informatie voor de verschillende omstandigheden in Europa (klimaat, bodemtype, etc.) toepasbaar is. Naast een goede gewasrotatie promoten we vier best practices om de bodem gezond te krijgen en te houden."

De vier best practices zijn:

- compost en organische stof;
- groenbemesters en bodembedekkers;
- anaerobe grondontsmetting (ASD - Anaerobic Soil Desinfestation);
- (bio)solarisatie (afdekken met folie onder felle zon, waardoor sterke temperatuurverhoging optreedt).

“De eerste twee zijn preventieve methodes, de laatste twee zijn curatief. We schrijven hier factsheets voor, maken video’s, houden evenementen en maken een database en een

tool op de website van Best4Soil.” Met behulp van deze database en de tool kunnen gebruikers een optimaal bouwplan opstellen. Bekijk de [video](#) voor meer informatie over het doel van Best4soil.

Bodem resetten bestrijdt meest enge ziektes

Henk Meints werkt bij een klein bedrijf in Wageningen, Thatchtec. Hij houdt zich daar bezig met technologie ontwikkeling op het gebied van anaerobe grondontsmetting (ASD) en specifiek met het door ontwikkelen van ‘bodem resetten’.

Over het perspectief van ASD stelt Henk: “Op internationaal wetenschappelijk niveau wordt de Nederlandse uitvinding van eiwit gebaseerde ASD steeds meer omarmd. Andere vormen van de behandeling van zieke grond kennen tegenvallende resultaten. We kunnen constateren dat de ziektedruk in de bodem bij verschillende teelten toeneemt. Met onze aanpak kunnen we zelfs de meest enge ziektes eronder houden.” Het gebruik van chemische grondontsmetting met Metam-natrium is in Nederland inmiddels geminimaliseerd. Meints: “In de lelieteelt heeft men vanwege de hoge kostprijs afstand genomen van dat middel. Bij telers daalt het besef steeds verder in dat chemie niet meer de weg is, maar dat ASD de toekomst heeft.”

Hoe ziet de toekomst eruit wat betreft bodemgezondheid?

Beiden geven aan dat we veel meer gebruik gaan maken van natuurlijke processen. Telers worden veel bewuster van het belang van het opbouwen van het bodemleven, zodat de bodem veel weerbaarder is. En als de bodem toch ziek wordt kunnen de ziektes door bijvoorbeeld anaerobe technieken worden bestreden.

Zowel Meints als Houben geven aan dat hun drive om met bodemgezondheid bezig te zijn ligt bij het veel meer gebruiken van natuurlijke processen en het ontwikkelen van weerbare landbouwproductiesystemen. De maatschappij gaat steeds meer vragen om meer natuurinclusieve landbouw en middelen worden beperkt.

Meer over Best4Soil

Best4Soil is een samenwerkingsproject van partners uit acht Europese landen. Op de vraag wat de waarde is van deze internationale samenwerking zegt Houben: “In Nederland is al veel kennis aanwezig, maar dat is ook in andere landen het geval. In de database van Best4Soil wordt informatie uit heel Europa samengebracht. Elke regio in de EU moet kunnen vinden wat voor hen van belang is.”

“In Best4Soil geven wij de feiten weer, de telers moeten zelf de besluiten nemen. Wat zou Best4Soil volgens Meints moeten doen? “De telers breed informeren, maar als bij een teler de bodemziekten sterk zijn gestegen moet je durven een gericht advies te geven. Mijn ervaring is dat telers, waar het water tot aan de lippen staat, een gericht advies nodig hebben en dan goed luisteren.”

BRIzonder: combinatie van zuurstofloosheid en toepassen organische stof

Meints: “In het project BRIzonder in Noord-Holland is land onder water zetten (innundatie) het uitgangspunt. Water is een enorm goed gasslot. Met alleen innundatie gebeurt er niets, maar in combinatie met een specifieke organische stof kunnen we een groot effect meten.

Projectnaam

BRIzonder: bodem resetten & inundatie

POP3-subsidie

€ 143.250,00

Maatregel

Samenwerking bij innovatie

Projectleider

Henk Meints, henkmeints@gmail.com

Meer weten over het project

[Website Netwerk platteland](#)

[Webiste Bodem resetten](#)

De stof die wij gebruiken heet Herbie. Deze bestaat volledig uit plantaardig materiaal en het heeft alle bouwstenen in zich om bacteriën snel te laten vermeerderen. Compost is minder geschikt, want dat bouwt het bodemleven niet op.” “We zijn het systeem nu zodanig aan het perfectioneren en proberen de achterliggende mechanismen te doorgronden, zodat we de telers een goed advies kunnen geven. En natuurlijk willen we ook een interessant kostenplaatje maken.”

ASD met Herbie als een vruchtwisselingsysteem?

Aan het eind van het gesprek stelt Meints de vraag: “Durven we ASD/Herbie te zien als een vruchtwisselingsysteem? Ik durf te stellen dat onze werkwijze een beter effect op de bodem heeft dan een jaar graan telen. We zorgen in een korte tijd dat het bacterielevens groeit en dat de ziektes worden weggedrukt. Dit kan zelfs betekenen dat een intensiever bouwplan mogelijk is met bijvoorbeeld elk jaar aardappelen.”

Houben vindt dit een interessante denkwijze, en kan zich voorstellen dat het goed aansluit op Best4Soil wanneer de achterliggende mechanismen zijn doorgrond, maar een dergelijke (curatieve) methode gebruiken om heel intensief te telen heeft niet haar sympathie. In Best4Soil wordt dan ook ingezet op een pakket van preventieve maatregelen en aanvullend de curatieve methoden zoals ASD.

Projectnaam

Best4Soil

POP3-subsidie

-

Maatregel

Horizon 2020

Projectleider

Harm Brinks, h.brinks@delphy.nl

Project

Bodem goed op orde: voorwaarde voor rendement

Tekst: Janet Beekman (Boerentaal)
Foto's: Albert Jan Olijve

Verbetering van bodemleven, -structuur en waterhuishouding leidt tot hogere gewasopbrengsten. “Niet binnen één jaar, maar op langere termijn werpt bodemverbetering zeker zijn vruchten af”, stelt Albert Jan Olijve van het Flevolands Agrarisch Collectief (FAC), uitvoerder van het project ‘Zicht op de bodemstructuur’.

Sinds 2016 draait in Flevoland het project ‘Zicht op de bodemstructuur’, bedoeld voor akkerbouwers en veehouders. De Flevolandse bodem is relatief gevoelig voor verdichting door een siltlaag in de bodem of door veen onder de toplaag van klei. Daardoor is het risico op structuurbederf groter. Bij plensbuien, die tegenwoordig vaker voorkomen, is ook de kans op afspoeling van water naar het oppervlaktewater groter. “Ons doel is een gezonde bodem voor een toekomstbestendige agrarische bedrijfsvoering. Hiervoor gaan agrariërs aan de slag met gerichte maatregelen”, vertelt projectleider Albert Jan Olijve.

Handzaam veldboek

De eerste stap is dat agrariërs hun bodem leren kennen. In fase A (twee maanden) van het project graven agrariërs in tweetallen profielkuilen, die ze met bodemexperts beoordelen op structuur, bodemleven, waterhuishouding en beworteling. Dat doen ze met de Bodemconditiescore Flevoland, een handzaam veldboekje met veel foto’s van diverse soorten grond. Dit specifieke meetinstrument is ontwikkeld door bodemexperts voor de meest voorkomende bodems in Flevoland. Deelnemers hebben hieraan een zinvolle bijdrage geleverd. Aan het project doen 110 agrariërs mee, zowel akkerbouwers, bollentelers als melkveehouders. “De kennisuitwisseling tijdens veldexcursies, bijeenkomsten en kennisdagen is erg waardevol”, zegt deelnemer Harry Schreuder, akkerbouwer in Swifterbant. “Het is mooi om met andere boeren en bodemdeskundigen de bodemprofielen te analyseren en er over praten. Dat levert veel inzicht op.”

Bedrijfsspecifieke maatregelen

In fase B (2 jaar) voeren agrariërs opnieuw bodembeoordelingen uit op drie percelen en nemen ze gerichte maatregelen voor bodemverbetering. “Tussen bedrijven bestaan grote verschillen in bedrijfsvoering, bouwplan, bodemstructuur en bodemopbouw,

Projectnaam

Zicht op de bodemstructuur

POP3-subsidie

Nationale financiering volgens afspraken in POP3 € 702.000

Maatregel

Kennisverspreiding

Projectleider

Albert Jan Olijve,
projecten@flevolandsagrarsichcollectief.nl

Meer weten over het project

[Website Bodem en water Flevoland](#)

storende lagen, verdichting, organische stofgehalte, bodemleven en waterhuishouding. Bodemverbetering is dan ook maatwerk per bedrijf en zelfs per perceel”, zegt Olijve. De genomen maatregelen verschillen per bedrijf. Het loopt uiteen van het voorkomen van bodemverdichting door aanpassing van type banden en bandendruk tot gebruik van vaste mest om het organische stofgehalte te verhogen. Maar ook rigoureuze maatregelen passen hierin. Voorbeelden zijn verandering van bouwplan, niet-kerende grondbewerking, ecoploegen of bedekt houden van het land in de winter. “Ik laat nu de bodem meer met rust”, zegt Schreuder. “Ik ploeg de groenbemester onder zonder voorschaar, waardoor deze beter verteert. De tarwestoppel bewerk ik niet meer met een woelpoot en ik kies voor dieper wortelende groenbemers. Dat is beter voor de bodem en het spaart diesel.” Om te bepalen of genomen maatregelen de bodem verbeteren, kunnen agrariërs opnieuw de Bodemconditiescore bepalen. “Investeren in de bodem is wel een kwestie van lange adem, gunstige effecten van maatregelen zie je pas op langere termijn”, zegt Olijve.

Verbetering waterhuishouding

Het project ‘Zicht op de bodemstructuur’ valt onder het Actieplan Bodem en Water, waarin de provincie Flevoland samenwerkt met Waterschap

Zuiderzeeland en LTO Noord. Financiers van het project zijn provincie Flevoland (draagt bij aan contrafinanciering POP3 Water) en de agrariërs zelf. Het FAC voert het project uit met een kernteam waar ook de provincie onderdeel van is. “Goed bodembeheer zorgt niet alleen voor hogere gewasopbrengsten, maar ook voor voldoende waterberging in de bodem en een goede kwaliteit van het oppervlaktewater”, stelt Olijve. “We sorteren hiermee voor op klimaatverandering. Met bodems die beter vocht vasthouden en bodems die minder gevoelig zijn voor structuurbederf, kunnen agrariërs in de toekomst beter uit de voeten.”

Project

Tekst: Janet Beekman (Boerentaal)

Foto's: Henk Leever (Stichting Haarloseveld Olden Eibergen)

Biomassa als bodemverbeteraar

Vlnr: Jan Stokkers, Bertus Hesselink, Marius Lensink, Henk Leever

Het aanwenden van biomassa op maisland helpt om de bodem te verbeteren. Dat concludeert Henk Leever van Stichting Haarloseveld Olden Eibergen na ruim twee jaar ervaring. “Met meer ruimte in de regelgeving, kunnen melkveehouders biomassa in combinatie met mest nog beter benutten”, stelt Leever.

Het Haarloseveld Olden Eibergen bestaat uit 1.200 hectare schrale zandgrond, waarbij het organische stofgehalte in de bodem daalt. De bodemvruchtbaarheid neemt af en dat drukt de gras- en maisopbrengsten. “Aanwending van biomassa op deze gronden helpt om de bodem te verbeteren en dat is het doel van ons project ‘Biomassa in het Haarloseveld en Olden Eibergen: Organische stof tot nadenken’”, zegt projectleider Henk Leever van Stichting Haarloseveld Olden Eibergen (www.hoeduurzaam.nl). Dit project kreeg een POP3-subsidie om de kwaliteit

van zandgrond met weinig organische stof te verbeteren. “Aanwenden van biomassa verhoogt het organische stofgehalte in de bodem. Dat verbetert ook het waterbergend vermogen en het vermindert uitspoeling van mineralen naar grond- en oppervlaktewater.”

Biomassa aanwenden

“We zijn al vanaf 2013 bezig met bodemverbetering. Dat doen we samen met 25 melkveehouders, waarvan een aantal ook deelneemt aan het project ‘Vruchtbare Kringloop Achterhoek’”, vertelt Leever. “Toevoegen van biomassa passen we nu ruim twee jaar toe op een deel van de 120 hectare maispercelen van 15 melkveehouders. Het is één van de maatregelen om de bodemvruchtbaarheid te verbeteren.”

Jan Stokkers, melkveehouder in het buurtschap Olden Eibergen, heeft al drie jaar ervaring met het aanbrengen van biomassa op zijn maisland. “Daarnaast zaai ik gras onder mais en bemest ik mijn maispercelen met dikke mestfractie”, zegt Stokkers. “De laatste drie jaar is het organische stofgehalte gestegen van minder dan 2% naar 2,5%. Het stijgt heel langzaam, je moet het over 10 jaar zien.” De biomassa bestaat grotendeels uit maaisel uit onderhoud aan bermen en sloten door Rijkswaterstaat. Daarnaast zijn houtsnippers geschikt. Na de maisoogst leggen veehouders hopen met biomassa op het bouwland.

In het voorjaar verspreiden ze dit met een breedstrooier die de Stichting heeft aangeschaft en werken zij het onder.

Oplossen knelpunten

Er is een woud aan regels voor de toepassing van biomassa. Door ervaring weet Leever hoe om te gaan met wet- en regelgeving. Belangrijk voor de toekomst is verbetering

Projectnaam

Biomassa in het Haarloseveld en Olden Eibergen: Organische stof tot nadenken

POP3-subsidie

€ 179.600,00

Maatregel

Samenwerking bij innovatie

Projectleider

Henk Leever, info@hoeduurzaam.nl

Meer weten over het project

[Website Netwerk platteland](#)

[Website Hoe duurzaam](#)

van de kwaliteit van bermmaaisel. “Burgers kunnen daar aan bijdragen door minder afval in de berm te gooien. Goed maaimanagement van bermbeheerders helpt ook.” Biomassa waaraan mest is toegevoegd, werkt nog beter als bodemverbeteraar dan alleen biomassa, maar de wetgeving staat dit in de weg. Want als mest is toegevoegd aan biomassa wordt het geheel als mest aangemerkt. Dan moeten veehouders meer mest afvoeren en kunstmest kopen en dat is economisch niet interessant. “Wij werken aan meer ruimte in de mestwetgeving”,

zegt Leever. Ook de beschikbaarheid van biomassa kan een probleem zijn. “Er is veel vraag naar biomassa en dus concurrentie”, stelt Stokkers. “Biomassa wordt ook gebruikt in grote biovergisters en in de vorm van pellets voor verbranding.” Bodemverbetering levert op langere termijn structureel meer gewasopbrengst en milieuvoordelen op. Leever adviseert om monsters te nemen van mest en biomassa. “Zorg dat je net zoveel weet van de bodem als van je koeien. Want een gezonde, vitale bodem is een belangrijke verzekering voor landbouwproductie in de toekomst.”

Interview

Tekst: Kees Anker (Regiebureau POP)

Chris Koopmans van het Louis Bolk Instituut

Bodem, sleutel voor verandering

Chris Koopmans van het Louis Bolk Instituut heeft een groot bodemnetwerk en hij loopt al lang mee in de landbouwpraktijk. Reden om hem een aantal vragen te stellen over de bodem.

In de Bodemvisie van LNV wordt gesteld dat in 2030 alle bodems in Nederland duurzaam beheerd moeten worden. Hoe kijk jij daar tegen aan?

Honderd procent duurzaam beheer van de bodem in 2030 gaan we niet halen. Maar we gaan er wel aan werken. Het is goed dat die stip op de horizon is gezet.

Het bouwplan speelt naar mijn visie een cruciale rol. We zouden meer rustgewassen in de rotatie moeten krijgen. Vanwege het saldo is dat een lastige discussie. Ook omgaan met gewasresten en minimale grondbewerking zijn belangrijke thema's. Wellicht dat het toekomstige GLB hier iets in kan betekenen.

Een belangrijke uitdaging is dat er meer samenhang in beleid en aanpak komt. De aanpak voor de bodem moet verbonden worden met de klimaatopgave, biodiversiteit en het mestvraagstuk. In de praktijk komt het allemaal samen en moet de boer zijn brood ermee kunnen verdienen. Als je duurzaam wilt telen zal het organische stofgehalte in de bodem omhoog moeten. Hiermee realiseer je ook meer biodiversiteit. Ook het mestbeleid moet je zo organiseren dat je meer aan de bodemvruchtbaarheid kunt doen.

Jij werkt veel met akkerbouwers. Wat is hun toekomstbeeld wat betreft de bodem?

De bodem vinden ze heel belangrijk. Daarin zien ze de sleutel om het ook echt anders te gaan doen. En er is veel mogelijk. Ik ben pas met een groep naar een akkerbouwer geweest die een fantastische grond heeft weten te creëren. Je vraagt je af hoe hij dat voor elkaar heeft gekregen. Zijn grond heeft geen verdichting, als je een kuil graaft zie je die hele mooie kruimel- en bloemkoolstructuren. Er zit veel bodemleven in, je ziet altijd wormen. Het beeld in de akkerbouw in zijn algemeenheid is dat het anders kan. In hun onderlinge discussies gaan telers vaak

best wel ver. Dat zie je bijvoorbeeld bij loofdoding. Ze zien aankomen dat het chemisch doden van het loof straks niet meer kan. Akkerbouwers overwegen dan of ze gaan loofklappen of toch maar even niet.

Hoe gaat het met de kennisdoorstroming op het gebied van de bodem?

Ik denk dat dat nog wel een stuk beter kan. In de PPS Beter Bodembeheer van de Topsector Agri & Food, waar ik aan meewerk, is er niet echt uitwisseling met de advieswereld. Tussen onderzoekers gaat het wel goed. Bij de subsidieprogramma's zou je eigenlijk meer moeten faciliteren dat de kennis tussen onderzoek, advies en onderwijs gaat stromen.

Hoe zou de kennisdoorstroming tussen de kennisinstellingen versterkt kunnen worden?

Mogelijk maken dat deze partijen kunnen samenwerken in groepen. Een mooi voorbeeld daarvan waren de praktijknetwerken van POP2. Daar was een goede samenwerking tussen adviseurs en onderzoekers en verliep de kennisdoorstroming goed. Kennisontwikkeling en kennisdoorstroming waren geïntegreerd in één project. Helaas is dat bij POP3 niet voortgezet. Ook tussen de Topsectoren en POP3 is er weinig verbinding, daar is niets geformaliseerd. Wij proberen om met de ontwikkelde kennis bij PPS Beter Bodembeheer met POP3-subsidie praktijkprojecten te starten. Maar dat hangt van toevalligheden aan elkaar. Bij de PPS-en zitten geen adviseurs en bij de POP-projecten vaak geen onderzoekers.

Bodemweetjes uit Europa: **Wist je dat...**

...het Regiebureau POP mede-organisator was van de EIP-AGRI workshop 'Cropping for the future' op 4, 5 juni 2019 in Almere? Het resultaat van deze bijeenkomst lees je op de website [Netwerk platteland](#).

Foto: EIP-AGRI workshop 'Cropping for the future' – copyright European Commission

...het thema bodem is gekozen voor de startbijeenkomst voorgrensoverschrijdende uitwisseling van EIP-projecten in de noordelijke provincies en Niedersachsen?

SAVE THE DATE

SOIL HORIZONS: soil quality and soil functions workshop
26th August 2019
10.30 – 16.00
Speakers corner, IMPULSE building, Wageningen University and Research, The Netherlands

Are you a farmer? A scientist? A policy maker?
If so, what can soils do for you? How can European science help you make the most of your land?
LANDMARK and iSQAPER have brought together 48 organizations in Europe and beyond to create the keys to unlock the potential of healthy soils that deliver multiple benefits for mankind. Come in our interactive show-and-tell and road-test our new toolkit for sustainable land management.

ISQAPER
Interactive Soil Quality Assessment

LANDMARK
Landmark

European Commission
Horizon 2020
European Union Funding
For Research & Innovation

REGISTRATION
Workshop is free of charge, but with limited places. Lunch and coffee will be provided. Registration and information at soil.horizons@wur.nl
Please specify: Name, Surname, Organisation, email, reason of interest, Website (if any).
www.horizon2020conference.eu/2019/10/16/events/well-horizons-soil-quality-and-soil-functions-2019-wur-15861/

Scan me

...op 26 augustus de bijeenkomst 'Soil horizons: soil quality and soil functions workshop' heeft plaatsgevonden, georganiseerd door de Horizon 2020 projecten [iSQAPER](#) en [LANDMARK](#)?

Project

Pootaardappeltelers en duurzaam bodembeheer

Tekst: Kees Anker (Regiebureau POP)
Foto's: Chris Koopmans (Louis Bolk Instituut)

Chris Koopmans van het Louis Bolk Instituut vertelt over het Groningse POP3 innovatieproject 'Integrale verduurzaming van de pootgaardappelteelt', waar hij projectleider van is. In dit project zijn akkerbouwers ervaring op aan het doen met duurzaam bodembeheer en vergroening.

Wat zijn de hoofdlijnen van dit project?

We werken aan meerdere sporen, die ook op drie verschillende bedrijven concreet worden getest en uitgevoerd:

1. Eén akkerbouwer is met verschillende hoeveelheden compost aan de gang op een perceel met lichte klei en op een perceel met zware klei. We meten hier de verschillen in opbrengsten.
2. Een ander richt zich op gewasbescherming. Een perceel heeft hij met sporenelementen behandeld, een strook wordt deels met gewasbeschermingsmiddel en deels met sporenelementen behandeld, en een laatste strook wordt volledig behandeld met de reguliere gewasbeschermingsmiddelen.
3. Een derde akkerbouwer heeft een sabbatical year in zijn bouwplan opgenomen. In de meeste bouwplannen zit een tussenjaar van graan. De saldo's van het graan zijn zo laag dat hij liever wil investeren in de grond. In dat sabbatical year geeft hij de bodem een boost met verschillende varianten van groenbemesters.

Is er al wat te zien op de percelen?

Met de compost kunnen we geen verschillen zien. Ik vermoed dat je met compost pas op de langere termijn effect ziet. Je ziet ook dat de compost nog weinig is verteerd. Door droogte kwam dat er vorig jaar ook niet goed uit.

Wat betreft het gebruik van sporenelementen: die vinden we terug in het blad. Er was wel een hogere luizendruk in het gedeelte dat alleen

met sporenelementen is behandeld, maar dat liep niet uit de hand. Het lijkt er wel op dat er in het bio-perceel veel meer vlinders en insecten rondvlogen. Dat hopen we terug te zien op de vangplaten.

De ondernemer is zeer tevreden over de stand van de pootaardappelen na een sabbatical year en geeft aan nog nooit zo'n goed jaar te hebben gehad op het betreffende perceel tot nu toe. De groenbemesters zijn goed verteerd en de groenbemester 'Landsberger Gemenge' lijkt het bijzonder goed te doen.

Willen jullie ook wetenschappelijke conclusies trekken uit dit project?

Ja, maar wel toegepast. De testen liggen niet in herhalingen, maar het heeft wel een schaal waardoor het door de telers serieus wordt genomen. Ik heb niet de ambitie om hierover wetenschappelijk te publiceren, maar wel in de vakpers.

Wat vind jij het meest interessante aan dit project?

Het ANLB Collectief Midden-Groningen is initiatiefnemer van dit project. Zij wilden kijken hoe de pootaardappelteelt duurzamer en natuurinclusiever kan worden. Zij hebben hier akkerbouwers bij gezocht die praktijkproeven willen doen. Afgelopen week hadden we een

veldbijeenkomst en ik vond het prachtig om te zien hoe de akkerbouwers zelf uitleg gaven over de veldproeven op hun bedrijf. Dat is dus heel anders dan wanneer het een onderzoeksproject is.

De groep deelnemende akkerbouwers hadden eerst niets met elkaar, maar er is nu een groepsgevoel ontstaan. Biologisch en gangbaar willen ook echt van elkaar leren en ze laten hun waardering naar elkaar blijken.

Projectnaam

Integrale verduurzaming van de pootaardappelteelt

POP3-subsidie

€ 106.636,16

Maatregel

Samenwerking bij innovatie

Projectleider

Chris Koopmans, c.koopmans@louisbolk.nl

Meer weten over het project

[Website netwerk platteland](#)

Plattelands
Ontwikkelings
Programma
Regiebureau

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert in zijn platteland

Uitgave

Regiebureau POP

Publicatiedatum

Augustus 2019

Foto's

Foto's zijn van het Regiebureau,
tenzij anders vermeld

Vormgeving

Xerox OBT, Den Haag

Websites

regiebureau-pop.eu
www.netwerkplatteland.nl

Bezoekadres

Regiebureau POP
Graadt van Roggenweg 500
3531 AH Utrecht

Postadres

Postbus 2755
3500 GT Utrecht
Regiebureau@rb.agro.nl